

Любомир ХАХУЛА

УКРАЇНА Й УКРАЇНЦІ В ОФІЦІЙНОМУ ТА МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСАХ СУЧАСНОЇ ПОЛЬЩІ (ПЕРША ПОЛОВИНА 1990-х РОКІВ)

Розглянуто історичні стереотипи України та українців у сучасній Польщі (першої половини 90-х років ХХ ст.). Особливу увагу приділено дискурсам польської влади та мас-медій, як соціальним інститутам, що творять і поширюють стереотипи. Результатами проведеного аналізу підтверджено, що в офіційних документах польської влади щодо українських питань (ухвалах, відозвах, договорах) переважали позитивні стереотипи українців, як “рівних та близьких” полякам, народу з історичним правом на національне самовираження тощо. Натомість у популярних польських газетах образи України та українців, поряд із позитивними, мали або нейтральне забарвлення, або ж були негативними.

Ключові слова: Польща, Україна, історичні стереотипи, мас-медіа.

Liubomyr KHAKHULA

UKRAINE AND THE UKRAINIANS IN OFFICIAL AND MASS MEDIA DISCOURSES OF CONTEMPORARY POLAND (THE FIRST HALF OF 1990S)

The article examines historical stereotypes of Ukraine and the Ukrainians in present Poland (the first half of 1990s). The author focuses on the Polish state and mass media discourses, as social institutions which create and spread social stereotypes. It is shown that in Polish official documents, concerning Ukrainian questions, affirmative images of the Ukrainians as “equal and close” to the Poles predominated, but in the popular Polish papers (“Rzeczpospolita”, “Gazeta Wyborcza”, “Polityka”, “Życie Przemyskie”) Ukraine and the Ukrainians were presented not only in positive, but also in neutral or negative tones.

Key words: Poland, Ukraine, historical stereotypes, mass media.

Польсько-українські відносини першої половини 1990-х років можна аналізувати в різних аспектах: політичних, економічних, соціальних, культурних. На особливу увагу в цьому контексті заслуговує процес формування історичної пам’яті в посткомуністичній Польщі, пов’язаної з подіями польсько-українського минулого. Необхідний елемент історичної пам’яті будь-якої нації – це позитивні

та негативні стереотипи, насамперед причетні до формування образу свого безпосереднього сусіда. У польському й українському суспільствах початку 90-х років ХХ ст. процес заміни старих стереотипів особливо актуалізувався, оскільки незалежні Польща й Україна виникли в цей час із власними концепціями спільного минулого та майбутнього.

Саме поняття історичного стереотипу вимагає детальних досліджень, оскільки це явище інтердисциплінарне і його досліджують такі науки, як соціальна психологія, соціологія, культурна антропологія тощо. Вперше термін “соціальний стереотип” у науковий обіг увів американський журналіст Волтер Ліппман. У книзі “Громадська думка” (1922) він називав стереотипами “образи в наших головах”, які відмінні від справжнього образу світу, і припустив, що “людські вчинки виходять не з прямих та очевидних знань, а з картин, які індивід формує сам або одержує від когось іншого”¹. Починаючи від В. Ліппмана, предмет дослідження стереотипів як соціальних явищ значно змінювався, відтак виокремилися два підходи: соціально-психологічний та соціокультурний². Саме в соціокультурному напрямку проводилася теоретична розробка проблеми історичних стереотипів. Найчастіше їх пов’язували з історичною пам’яттю, тому з погляду історіографії стереотипи – це певний історичний комплекс навиків і стандартів соціальної поведінки, присутній у свідомості особистості³. Натомість у соціології, як і в соціальній філософії та соціальній психології, такий історичний комплекс визначають як “соціальний стереотип”. Проте не помилковим буде твердження, що історичні стереотипи – це певний різновид соціальних стереотипів.

Отже, історичні стереотипи – це стійкі уявлення про минуле своєї або чужої соціальної спільноти (етносу, нації, класу), які набули поширення в конкретному соціумі й перетворилися (чи перетворюються) на стійкий елемент суспільної свідомості⁴. Історичними стереотипами можна також називати спрощені й усталені

¹ Ослон А. Волтер Ліппман о стереотипах: выписки из книги “Общественное мнение” / А. Ослон // Социальная реальность. – 2006. – № 4. – С. 126.

² Див.: Серета В., Серета О. Функціонування історичних стереотипів у свідомості населення сучасної України: регіональний аспект / В. Серета, О. Серета // Історичні міфи і стереотипи та міжнаціональні відносини в сучасній Україні / За ред. Л. Зашкільняка. – Львів, 2009. – С. 36–52; Allport G. W. The Nature of Prejudice / G. W. Allport. – Reading, 1979. – 537 s.; Benedyktowicz Z. Stereotyp–Obraz –Symbol – o możliwościach nowego spojrzenia na stereotyp / Z. Benedyktowicz // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Etnograficzne. – Warszawa; Kraków, 1988. – Zeszyt 24. – S. 7–35; Bokszański Z. Stereotypy a potoczne wyobrażenia narodów i grup etnicznych / Z. Bokszański // Kultura i Społeczeństwo. – Warszawa, 1994. – T. 38. – Nr 12. – S. 53–69; Dobieszewski J. Przesady, uprzedzenia, stereotypy – kilka refleksji o pojęciach / J. Dobieszewski // www.pism.pl/zalaczniki/Dobieszewski.pdf; Shaff A. Stereotyp: definicja i teoria / A. Shaff // Kultura i Społeczeństwo. – Warszawa, 1978. – T. 22. – Nr 3. – S. 43–77.

³ Зашкільняк Л. Історичні міфи і стереотипи як складова суспільної свідомості та соціальної практики / Л. Зашкільняк // Історичні міфи і стереотипи та міжнаціональні відносини в сучасній Україні. – С. 8.

⁴ Там само. – С. 21.

оцінки впливу особливостей історичного розвитку на сучасний стан, культуру та суспільні установки певної групи людей⁵.

Джерелами для дослідження можуть бути матеріали для широкої аудиторії. Це, насамперед, засоби масової інформації (газети, журнали, теле- і радіопередачі), художня література, шкільні підручники, виступи політичних діячів, заяви партій і громадських організацій, ухвали та відозви представницьких органів тощо. Також актуальними є названі джерела у вивченні польських історичних стереотипів щодо України.

Мета статті – аналіз офіційних документів польської влади та популярних періодичних видань першої половини 90-х років ХХ ст. для виявлення в них позитивних чи негативних стереотипів України та українців.

Об'єкт аналізу – ухвали та відозви, прийняті польськими Сеймом і Сенатом, польсько-українські угоди щодо врегулювання питань, пов'язаних із спільним історичним минулим Польщі та України, а також газетні публікації на тему України й польсько-українських відносин. Джерелами для написання були збірники законодавчих і правових актів Польщі ("Monitor Polski", "Dziennik Ustaw RP") та популярні польські видання: загальнонаціональні щоденні газети "Rzeczpospolita", "Gazeta Wyborcza" і тижневик "Polityka", а також регіональний тижневик Перемиського воєводства "Życie Przemyskie". Поставлена проблематика на цей момент ще належно науково не опрацьована. Серед досліджень, присвячених українознавчому аналізу польської преси треба взяти до уваги монографію Анджея Кресло⁶, статті Марії Павлюх⁷ і Віктора Тютюна⁸.

У посткомуністичній Польщі відбувався процес офіційного перегляду власної історичної політики щодо східних сусідів, насамперед до України. Так, уже 3 серпня 1990 р. Сенат РП видав Ухвалу, якою засудив акцію "Вісла" 1947 р. У документі зазначалося, що відповідальною за масові переселення українців є комуністична влада. Цим рішенням Сенат фактично визнавав часткову відповідальність польської сторони за акцію, організовану режимом Болеслава Берута. Незважаючи на зафіксовану в Ухвалі ідею про те, що "з огляду на присутність українського населення в Польщі, особливого значення набуває взаємне пізнання, розуміння та поєднання поляків з українцями"⁹, в очах багатьох українців акція "Вісла"

⁵ Серета В., Серета О. Функціонування історичних стереотипів у свідомості населення сучасної України: регіональний аспект. – С. 39.

⁶ Кресло А. Польсько-українські стосунки й образ України у польській пресі (1991–2003): Монографія / А. Кресло. – Львів, 2005. – 128 с.

⁷ Павлюх М. Стереотипи й образи України та українця у сучасній польській журналістиці / М. Павлюх // Вісник Львівського університету. Серія журналістика. – Львів, 2007. – Вип. 30. – С. 253–261.

⁸ Тютюн В. Польські міфи та стереотипи про українство (на матеріалах польської преси початку 90-х років ХХ століття) / В. Тютюн // Пам'ять століть. – № 6. – С. 102–109.

⁹ Ukraińcy w Polsce 1989–1993. Kalendarium. Dokumenty. Informacje / Red. M. Czech. – Warszawa, 1993. – S. 130–131.

легітимізувалася як одна з історичних провин Польщі перед Україною¹⁰, підтверджуючи стереотип репресивної політики повоєнної Польщі щодо українців. Проте для польської історичної пам'яті "Вісла" залишалася "слухною відповіддю на злочини УПА під час війни чи після неї"¹¹ або джерелом для контр-стереотипу. Підтвердженням цього може бути редакційна стаття газети "Życie Przemyskie" (виходила на початку 1990-х років у Перемишлі). Головний редактор газети Яцек Борженці закидав Сенату Речіпосполитої брак послідовності у прийнятті ухвал. На його думку, однозначно засуджуючи акцію "Вісла", задля справедливості потрібно було засудити і причину масових переселень: "...коли, зрештою слухно, засуджується брутальність військової акції, метою якої було знищення відділів Української Повстанської Армії, то справедливість підказує, щоб однозначно засудити сферу діяльності УПА, пов'язану з масовими вбивствами мешканців польських сіл і міст"¹². Редактор зазначав: "...важливість цього питання для мешканців південно-східних кресів Польщі не завжди розуміла Варшава, але потрібно пам'ятати, що в Перемишлі деякі справи по-іншому сприймаються, ніж у Варшаві, і до Варшави ніхто не зголошує територіальних претензій"¹³.

Подальші кроки офіційної Польщі до зближення з Україною на офіційно-рівні були добросусідськими та об'єктивними. Ще 28 липня 1990 р. Сейм РП утвердив Ухвалу, в якій привітав прийняття Верховною Радою УРСР Декларації про державний суверенітет, як вираз прагнення України до незалежності. В Ухвалі також мовилося про бажання поляків співіснувати з українцями як рівними та близькими¹⁴. Наступну Ухвалу щодо України Сейм прийняв 31 серпня 1991 р. Документ вітав Акт проголошення незалежності України: "Польща, яка свободу і незалежність власної держави ставить понад усе, повністю розуміє і усвідомлює значення історичного рішення українського Парламенту. Прийнятий Акт – здійснення прагнень українського народу, вираз права України самостійно визначати власну внутрішню та зовнішню позиції"¹⁵. Після проведеного в Україні референдуму на підтвердження Акта про незалежність, Польща, в особі прем'єра Яна Кшиштофа Белецького, 2 грудня 1991 р. однією з перших визнала незалежність України. У заяві Ради міністрів Польщі між іншим мовилося: "Зважаючи на добрий стан та інтенсивність польсько-українських відносин, а також, беручи до уваги результати референдуму від 1 грудня цього року щодо незалежності України, уряд РП визнає Україну суверенною державою та вирішує налагодити з нею

¹⁰ Nowak A. Historie politycznych tradycji. Pilsudski, Putin ta inni / A. Nowak. – Kraków, 2007. – S. 377.

¹¹ Prokop J. Dyskusja // Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji "Wisła" 1947 roku / J. Prokop / Pod red. W. Mokrego. – Kraków, 1997. – S. 99.

¹² Borzęcki J. Szukajmy tego co łączy / J. Borzęcki // Życie Przemyskie. – 1991. – Nr 24 – 12 czerwca.

¹³ Ibid.

¹⁴ Monitor Polski. – 1990. – Nr 30. – Poz. 234.

¹⁵ Monitor Polski. – 1991. – Nr 29. – Poz. 205.

дипломатичні відносини”¹⁶. У незалежній Україні Польща вбачала “партнера для близьких і всесторонніх добросусідських відносин”¹⁷, а уряд Речіпосполитої був “переконаний, що здобуття Україною незалежності матиме позитивний вплив на поглиблення співпраці наших держав для добра обох народів, їх сусідів та всієї Європи”¹⁸. Сейм РП у спеціальній Ухвалі від 6 грудня висловлював сподівання, що “повага до права поляків, що живуть в Україні та українців у Польщі, культивувати і розвивати свою національну ідентичність буде містком між обома народами”¹⁹. У сеймовій ухвалі також зазначалося, що день 1 грудня 1991 р. відкрив нову епоху в історії польсько-українських відносин, які “будуть ґрунтуватися на засадах приязної співпраці”²⁰. Відомий український правозахисник Мирослав Маринович, аналізуючи цей історичний факт, зазначав, що “визнання 1991 року незалежної України, що його зробила Польща ..., безперечно, свідчило, Польща визнала свою довоєнну політику щодо України хибною”²¹. Тут необхідно згадати, що визнання Польщею незалежності України не можна вважати актом одностайності усієї польської влади, бо ще 4 грудня Президент Лех Валенса телефонував Президентові СРСР Михайлу Горбачову, щоб розрадити лідера держави, що вже переставала існувати²².

Подальша офіційна польсько-українська співпраця відобразилася в підписаному під час візиту до Польщі Президента України Леоніда Кравчука у травні 1992 р. “Трактаті про добре сусідство, приязні відносини і співпрацю”, де серед іншого обумовлювалися права національних меншин на збереження і розвиток етнічної, культурної, мовної, релігійної ідентичностей та принципи догляду за тими, що вже існують, а також віднайденими в майбутньому місцями військових і цивільних поховань²³. У 12 статті Трактату зазначалося, що “сторони будуть сприяти діям, спрямованим на збереження і розвиток позитивних традицій спільної спадщини, а також на подолання упереджень і негативних стереотипів у відносинах між обома народами...”²⁴. Тодішня польська влада на чолі з президентом Л. Валенсою декларувала прихильність польського суспільства до України та українців, іншими словами, оперувала позитивними стереотипами. Під час візиту Президента Польщі до України, у травні 1993 р., у газеті “Rzeczpospolita” з’явився відкритий лист, автор якого, Богдан Осадчук, зазначав, що саме ініційована Президентом “Солідарність” радикально і ґрунтовно змінила ставлення українців до

¹⁶ Polska uznała niepodległą Ukrainę // Gazeta Wyborcza – 1991. – Nr 281. – 2 grudnia.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Monitor Polski. – 1991. – Nr 45. – Poz. 316.

²⁰ Ibid.

²¹ Маринович М. Польща і Україна після медового місяця / М. Маринович // Критика. – Рік XIV, Ч. 5–6 (151–154), Травень–Червень 2010. – С. 28.

²² Najder Z. Polska polityka zagraniczna 1989–1993: bilans zaniedbań // Najder Z. Patrząc na Wschód / Z. Najder. – Wrocław, 2008. – S. 46.

²³ Dziennik Ustaw RP. – 1993. – Nr 125. – Poz. 573.

²⁴ Ibid.

Польщі і поляків. Його попередницею була паризька “Культура”, проте в іншому, більш елітарному вимірі²⁵.

Натомість у польській пресі справа українсько-польського зближення трактувалася по-іншому, не так позитивно, як на офіційному рівні. Розглядаючи питання існування історичних стереотипів українців та України в польському мас-медійному середовищі першої половини 90-х років ХХ ст., можна виокремити два проблемних напрямки:

– інтерпретація польсько-українських відносин і внутрішнього становища України після здобуття незалежності;

– подання інформації про найгостріші конфлікти між поляками й українцями, пов’язані з історико-культурницькою діяльністю української громади в Польщі.

Перша реакція польської преси на проголошення Україною незалежності відображена в різних коментарях та безпосередніх репортажах з України. “Gazeta Wyborcza” розмістила такий коментар: “Століття колонізації, русифікації, отуречення, литовських і татарських завоювань, поділів між Польщею і Росією; лише короткий період козацької самостійності, і ще короткий епізод незалежності після революції в Росії; найбільша, поряд із поляками і вірменами, діаспора і велика данина крові сплачена в період Великого Голоду і в радянських ГУЛАГах – неприхильною була історія до українців, народу без держави, який довго і розпачливо боровся за існування і збереження власної ідентичності”²⁶. Логічним актом із боку Польщі мало би бути визнання незалежності України, бо це символічний жест з боку тих, “які так довго не визнавали українців народом”²⁷. Стаття закінчувалася зверненням до українців: “Понад рахунками кривд витягуємо сьогодні долоню до наших сусідів, до народу, який всупереч надії і т. зв. “реалполітик” здобув незалежність”²⁸.

Відомий польський письменник і репортер Ришард Капусцінський присвятив репортаж молодій незалежній Україні. Київ він представив як гарне місто з величною архітектурою, але із змученим та песимістично налаштованим населенням²⁹. Наступне спостереження Р. Капусцінського (хоча, за висловом автора, спрощене) – це існування двох Україн: Східної і Західної. Необхідно зазначити, що Р. Капусцінський одним із перших у польській публіцистиці ввів в обіг цю тезу, яка так багато дискутувалася й дискутується і сьогодні. Отже, західна частина України видавалася авторові більш “українською”, ніж східна. Мешканці Західної України говорили українською, відчували себе стопроцентними українцями і були з цього гордими. У розумінні Р. Капусцінського західна частина України – це

²⁵ Grünberg K., Sprengel B. Trudne sąsiedztwo. Stosunki polsko-ukraińskie w X–XX wieku / K. Grünberg, B. Sprengel. – Warszawa, 2005. – S. 719.

²⁶ Szczęśna J. Ponad rachunkami krzywd / J. Szczęśna // Gazeta Wyborcza. – 1991. – Nr 679. – 9 września.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid.

²⁹ Kapuściński R. Ukraina, koniec lata '91 / R. Kapuściński // Gazeta Wyborcza. – 1991. – Nr 683. – 13 września.

давня Галичина, або територія, що входила у склад довоєнної Польщі³⁰. А східна частина – відповідно до історії, а найбільше до її радянського минулого, зрусифікувалася, тому “українська культура краще збереглася в Торонто і Ванкувері, ніж в Донецьку і Харкові”³¹.

Польський репортер у вересні 1991 р. таким бачив майбутній розвиток України: “...існуватиме два напрямки. Перший – це відносини з Росією, другий – зв’язки з Європою і світом. Якщо контакти в обох напрямках укладатимуться помірковано, то Україна має великі шанси”³².

Україна на початку 90-х років ХХ ст. для багатьох поляків залишалася страшним і занедбаним краєм, часто небезпечним для життя. Наприклад, у Перемишлі тих, хто мав намір їхати в Україну подорожувати, розцінювали як самогубців, бо Україна – це “...мабуть, бруд і різні зарази, мафія, голод, суцільний хаос”³³. Зважаючи на територіальну близькість Перемишля до кордону, місцеве населення вважалося “знавцями справи”. Журналіст газети “*Życie Przemyskie*” перед тим, як вирушити в подорож Україною, “на всякий випадок зробив собі щеплення від дифтерії, набрав сухого провіанту, ліків і коньяку для дезінфекції”³⁴.

Аналізуючи перші кроки української влади, польська преса констатувала, що після проголошення незалежності Україна зіткнулася з багатьма труднощами: існуванням сильних структур старої влади, відсутністю традицій незалежної держави, складною національною ситуацією, сильною економічною залежністю від Москви³⁵. У газетах з’являлися коментарі з повідомленнями, що на середину 1992 р. Україна ще не мала демократичної влади, за винятком Президента, бо лише останнього обрали на вільних демократичних виборах, а Верховна Рада обиралася ще за часів СРСР. У Польщі вважали, що великим плюсом для тодішньої України була власна армія, яка носила ще радянську форму та своя грошова одиниця – купони³⁶. Потрібно зазначити, що потужна армія та ядерний статус України непокоїли багатьох її сусідів, а разом із тим були нагодою для політичних маніпуляцій. У листопаді 1991 р. прем’єр федерального уряду Чехословаччини Мар’ян Чальфа на зустрічі зі словаками, які мешкали в Чехії, різко виступив проти поділу федерації на дві держави, аргументуючи це так: “На сході Словаччини розташована Україна, де голос бере націоналізм, яка має 450 тис. озброєних людей і яка хоче розпоряджатися ядерною зброєю. Наївною є думка, що Україна дозволила б, щоби біля неї якась мала держава розвивалася так, як їй захочеться”³⁷.

³⁰ Kapuściński R. Ukraina, koniec lata ’91...

³¹ Ibid.

³² Ibid.

³³ Głowacki Ryszard. Śladami husarii // *Życie Przemyskie*. – 1993 r. – Nr 11 (1355). – 22 grudnia. – S. 14.

³⁴ Ibid.

³⁵ Kościński P. Ukraina: Pół roku niepodległości / P. Kościński // *Rzeczpospolita*. – 1992. – Nr 116. – 8 maja.

³⁶ Ibid.

³⁷ *Gazeta Wyborcza*. – 1991. – Nr 277. – 28 listopada.

Територіальну загрозу з боку України вбачали і поляки, передусім мешканці Перемишля³⁸. Підставами для цього були великі запаси ядерної зброї і непередбачуваність політики української влади. Посол до Сейму від Перемиської землі Януш Онишкевич, коментуючи такі побоювання, говорив, що загрози для Польщі на східному кордоні є, але їх не треба пов'язувати з назвою “Україна”. На думку посла, декларації української влади свідчили про бажання позбутися ядерних запасів, і надавалися вони не лише Польщі, але й західним державам³⁹. Я. Онишкевич вважав, що Україна не лише не загрожувала Польщі, й поклала на останню великі сподівання, пов'язані з проєвропейськими прагненнями. Тому замість поширення страхів полякам рекомендували використовувати “направду великий історичний шанс, щоби поховати давні суперечки і після німецько-французького та польсько-німецького поєднань відбулося й польсько-українське примирення”⁴⁰.

Щодо загроз самій Україні, то найбільшою небезпекою залишалася проблема територіальної цілісності. Деякі російські лідери мали бажання приєднати до Росії східну зрусифіковану частину України, румунські політичні кола хотіли б відібрати Північну Буковину, а Молдова мала на меті отримати доступ до Чорного моря, тобто приєднати до себе південно-східну частину Бессарабії⁴¹. Якщо польська офіційна влада відмовлялася від будь-яких територіальних претензій до України, то деякі польські організації часто відкрито висловлювали бажання повернути Польщі території, втрачені після Другої світової війни. На початку 1992 р. Польський репатріаційний комітет і Союз поляків Поділля звернулися до уряду Польщі з вимогою вийти з переговорів про підписання трактату з Україною, мотивуючи це тим, що майбутній документ не містив положень, які б гарантували полякам в Україні “належних їм прав на автономію в регіонах із більшістю польського населення, що мешкає там вже століттями”⁴². Польські організації вважали, що “Україна безправно займає наші східні терени”, і вимагали надання польській національній меншині “хоча б половини тих прав, які мають українці в Польщі”⁴³.

Дипломатичні відносини Польщі з Україною активно обговорювало польське медійне середовище, польську східну політику часто критикували самі поляки⁴⁴, не завжди в позитивному світлі представляли представників українських делегацій. Один дипломат із Польщі згадував момент, коли був змушений писати українською

³⁸ O zagrożeniu granicy wschodniej. Rozmowa z byłym wiceministrem obrony, posłem Januszem Onyszkiewiczem // *Życie Przemyskie*. – 1992. – Nr 10. – 12 marca.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ “Oficerowie są lojalni wobec państwa”. Rozmowa z ministrem Obrony Narodowej Januszem Onyszkiewiczem // *Życie Przemyskie*. – 1992. – Nr 30. – 29 lipca.

⁴¹ Kościński P. Ukraina: Pół roku niepodległości / P. Kościński // *Rzeczpospolita*. – 1992. – Nr 116. – 8 maja.

⁴² Polacy z Podola: nie podpisują traktatu // *Rzeczpospolita*. – 1992. – Nr 72. – 25 marca.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ У 1990-х рр. ХХ ст. польський науковий і громадський діяч Здіслав Найдер опублікував у польських газетах та журналах низку статей на тематику відносин Польщі з Україною та іншими державами Східної Європи, див.: Najder Z. *Patrząc na Wschód*. – Wrocław, 2008. – 220 s.

договір для українців, бо в делегації з України не було нікого, хто б “вільно володів мовою Тараса Шевченка”⁴⁵. Проте польський журналіст у жовтні 1993 р. писав, що найбільшою зміною, яка настала після 1 грудня 1991 р., був процес українізації: щораз більше шкіл переходили на українську мову, на вулицях українською більшало написів і вивісок, навіть російськомовні міністри і депутати вивчали українську⁴⁶.

Проблеми культурного життя української громади в Польщі часто були пов’язані з упередженим ставленням поляків, спричиненим негативними історичними стереотипами. У 1994 р. виник конфлікт із приводу відкриття пам’ятника воїнам УПА на кладовищі села Грубешів гміни Стубно Перемиського воєводства. Польські громадські організації відреагували листом-протестом, в якому зазначалося, що “неприйнятним є встановлення в Польщі пам’ятників убивцям польського народу, до яких, без сумніву, належать злочинні націоналістичні формації ОУН–УПА”⁴⁷. У березні 1995 р. невідомі зруйнували пам’ятник та написали фарбою гасла з антиукраїнським змістом⁴⁸. Навколо цієї теми розгорілася міні-дискусія на сторінках регіонального тижневика “*Życie Przemyskie*”. У листі до редакції газети голова Товариства пам’яті Перемиських Орлят інженер Станіслав Жулкевич та керівник Перемишльського відділу Товариства вшанування жертв злочинів українських націоналістів д-р Казимир Вальчак протестували проти того, щоб учасників українського повстанського руху називати воїнами УПА. На думку авторів листа, т. зв. бандерівці ніколи не були воїнами, вони “зганьбили себе як вбивці цивільного населення польських кресів”⁴⁹. У листі зазначалося, що бандерівці викрали назву УПА у Тараса Бульби (Максима Боровця), чия армія від початку була петлюрівського типу і не мала на меті винищувати польське населення. А Бандера із своїми поплічниками і творцями українського фашизму переформував УПА в “курені різунів”⁵⁰. Автори листа подавали інформацію, що верхівка УПА складалася з гітлерівських колаборантів, які допомогли Сталінові зреалізувати тегерансько-ялтинські плани, “виріzuючи в пень польську людність”. “Це були зрадники вітчизни, і вони не заслуговували на пам’ятники на території Польщі”, – вважали громадські діячі Перемишля. Коментуючи цього листа, проф. Едвард Петрашек із Вроцлавського університету обґрунтовував право українців на повстання проти польської влади, бо “українці стали громадянами Польщі не з власної волі”, тому мали право “боротися проти польської держави за свободу і незалежність власної вітчизни – Галицької Русі та України – як в 1918–1919 рр., так і пізніше”⁵¹. Не під-

⁴⁵ Prusinowski A. Rok byle jaki / A. Prusinowski // *Polityka*. – 1993. – Nr 1. – 2 stycznia.

⁴⁶ Kościński P. Ukraińskie przesilenie / P. Kościński // *Rzeczpospolita*. – 1993. – Nr 239. – 12 października.

⁴⁷ Wilczak J. Kamień niezgody / J. Wilczak // *Polityka*. – 1994. – Nr 50. – 10 grudnia.

⁴⁸ Zdewastowano pomnik // *Życie Przemyskie*. – 1995. – Nr 14. – 5 kwietnia.

⁴⁹ Żółkiewicz S., Walczak K. Szanowna redakcjo! / S. Żółkiewicz, K. Walczak // *Życie Przemyskie*. – 1995. – Nr 14. – 12 kwietnia.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Pietraszek E. Korygowanie historii / Pietraszek E. // *Życie Przemyskie*. – 1995. – Nr 20. – 17 maja.

римуючи методів діяльності ОУН–УПА, проф. Е. Петрашек вважав, що найкраще було б, якби українських повстанців ховали в межах кордонів України, де вони б не провокували злих асоціацій і мали гарантований догляд.

Представники польських організацій і влади висловлювали у зв'язку з цим свої думки, в яких ставлення до українців було подекуди суперечливим. Голова перемишльського Союзу комбатантів РП Генрик Бурдон вважав, що не можна постійно жити в забутті та ненависті, не можна всіх українців оцінювати однією міркою, проте відкриття пам'ятника УПА настільки обурило поляка, що спонукало до різких висловлювань: "... УПА не була героїчною армією, лише ватагою вбивць, воювали вони не за Україну, а проти польського народу, мордували жінок та дітей, українське населення теж багато терпіло від УПА"⁵². Офіційна польська влада керувалася в цьому конфлікті прагматичними мотивами, свідченням чого може бути оцінка ситуації, зроблена тодішнім перемишльським воєводою Зигмундом Цюпінським: "... часто комбатанти приписують славу УПА всім українцям, та це не справедливо. Українське населення – чудове, а оцінку УПА треба залишити історикам"⁵³.

Незважаючи на звинувачення УПА, ця армія не була офіційно визнана злочинною формацією ані міжнародним трибуналом, ані польським парламентом; українських комбатантів, як і воїнів з Армії Крайової, свого часу прийняли до однієї міжнародної комбатантської організації.

Наступним центром загострення українсько-польських відносин став Перемишль, де 1995 р. відбувся Фестиваль української культури. Вперше фестиваль пройшов ще в 1967 р. у Сяноку. Пізніше – у Варшаві, Кетжині, Кошаліні, Сопоті. У 1995 р. організатори вирішили провести фестиваль у Перемишлі – на території польсько-українського прикордоння⁵⁴. Перед початком заходу виникли думки, що його не варто там проводити бо це може "сприяти радикалізації антиукраїнських настроїв із лавиноподібними наслідками"⁵⁵. Підтвердженням наведених побоювань були події: 8 червня 1995 р. невідомі підпалили двері Українського народного дому в центрі міста та облили фарбою могилу о. Михайла Вербицького, автора гімну України⁵⁶. Наступного дня на Ринку з'явилися плакати з гаслами: "Українці геть з Польщі", "Польща для Поляків" тощо. Громадські організації міста і воєводства поділилися на прихильників та противників фестивалю в Перемишлі, тому плакати з інформацією, що населення міста не хоче українського фестивалю, були очевидним зловживанням⁵⁷. Видання "Gazeta Wyborcza" опублікувала фрагмент розмови поляків щодо антиукраїнських написів:

⁵² Wilczak J. Kamień niezgody / J. Wilczak // Polityka. – 1994. – Nr 50. – 10 grudnia.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ XIV Festiwal Kultury Ukrainiejskiej – Przemysł '95 // Życie Przemyskie. – 1995. – Nr 20. – 17 maja.

⁵⁵ Kucharski M. List do Wojewody Przemyskiego // Ibid.

⁵⁶ Szwic. J. Festiwalowe napięcia // Życie Przemyskie. – 1995. – Nr 24. – 14 czerwca; Prowokacje i lekcja nietolerancji // Życie Przemyskie. – 1995. – Nr 26. – 28 czerwca.

⁵⁷ Ibid.

“Центр Перемишля. На стовпах для оголошень, мурах кам’яниць плакати: “Не хочемо фестивалю”, “Геть гайдамацький фестиваль”, “Організатори фестивалю – це ініціатори побудови пам’ятників ОУН–УПА”. Група літніх людей на Ринку читає та коментує написи:

– Правильно, не буде гайдамацтво тут керувати.

– Дивіться, як їм кортить цей Перемишль. Те їм дай, тамте їм дай. Одне дозволь, друге дозволь. А вони в себе дуже допомагають полякам?

– Нехай їх до себе Варшава забере, ще їй доплатимо.

– Їх сюди зо 7 тис. має приїхати.

– Приїдуть і нас виріжуть.

До стовпа підійшов довговолосий хлопець із рюкзаком і зриває плакати. Жінки в крик:

– Українець! Українець!

– Поляк – не українець, – відповідає юнак. – Але маю друзів українців, – відходить.

– Що за чорт?

– Якийсь “бітлз”... український.

Наступного дня біля антифестивальних плакатів з’явилися й інші: “Бджілка Мая – криптоукраїнка”, “Гноми – агенти ОУН”, “Качур Дональд – ворог поляків”. Розклеїли їх молоді українці”⁵⁸.

Так польська громадськість Перемишля виразила протест проти проведення в місті фестивалю української культури. Проте найбільший спротив висловлювали місцеві кресові і комбатантські організації, які в кінці травня 1995 р. вислали листа протесту до голови Сенату та Міністра культури з вимогою заборонити проведення акції. На місяць раніше ці організації подавали клопотання до Воеводського суду у Варшаві про заборону Союзу українців у Польщі, закидаючи його членам “ототожнення з антипольською злочинною організацією ОУН–УПА”, сприяння в побудові антипольських пам’ятників, співпрацю “з українськими націоналістами зі Львова”⁵⁹. Коли ж місцева влада остаточно вирішила провести фестиваль у Перемишлі, патріотично-комбатантські товариства на розклеєних у місті плакатах називали Міністра культури РП, перемишльського воєводу, президента міста агентами Організації Українських Націоналістів⁶⁰.

Багато місцевих поляків вважали, що становище українців у Польщі непогане, оскільки вони мали свої церкви, народний дім, організації, де проводилися різноманітні урочистості. Щодо написів на Ринку, вибиття шибок у школі та підпалу дверей Народного дому, мешканці Перемишля вважали все це справою “дурнів”. Літня жінка, намагаючись прочитати написи на плакатах, сказала: “Колись

⁵⁸ Młynarski J. Ukrainka pszczółka Maja / J. Młynarski // Gazeta Wyborcza. – 1995. – Nr 149. – 29 czerwca; Szwic J. Próba ognia / J. Szwic // Życie Przemyskie. – 1995. – Nr 27. – 5 lipca.

⁵⁹ Krzemień E. Festiwal niepokojów / E. Krzemień // Gazeta Wyborcza. – 1995. – Nr 142. – 21 czerwca.

⁶⁰ Stępień S. Nieudolność czy bagatelizowanie problemu? / S. Stępień // Życie Przemyskie. – 1995. – Nr 44. – 4 października.

шведи були нашими ворогами, а тепер ні. Ми повмираємо, а ви порозумієтесь”⁶¹. І хоча фестиваль пройшов у спокійній атмосфері, один із організаторів, підсумовуючи захід, що мав бути культурним та інтеграційним святом, сказав: “Забагато вогню як на один фестиваль”⁶².

Отже, одне із важливих джерел для вивчення історичних стереотипів України та українців у сучасній Польщі – офіційні документи польської влади та газетні публікації. На офіційному рівні, тобто в Ухвалах Сейму та Сенату, польсько-українських договорах першої половини 1990-х років домінувало позитивне представлення українців як “рівних та близьких” полякам, народу з власною ідентичністю та правом на національне самовираження. Дещо інші стереотипи були в медійному середовищі посткомуністичної Польщі: від позитивних через т. зв. нейтральні до негативних. Позитивні стереотипи виявлялися в налаштованості польського суспільства на визнання України як незалежної держави. Але в польській пресі часто з’являлися інтерпретації політичної та соціально-економічної ситуації України з певною незацікавленістю чи, навіть, байдужістю щодо східного сусіда: слабка орієнтація в українських питаннях або їх нерозуміння призводили до появи перебільшених страхів (Україна як ядерна загроза) і необ’єктивних оцінок стану українських справ (різностороння загроза територіальній цілісності України). Негативні історичні стереотипи містили публікації, що висвітлювали польсько-українські регіональні конфлікти, пов’язані з історико-культурницькою діяльністю української громади в Польщі.

⁶¹ Młynarski J. Ukrainka pszczółka Maja / J. Młynarski // Gazeta Wyborcza. – 1995. – Nr 149. – 29 czerwca.

⁶² Szwic J. Próba ognia / J. Szwic // Życie Przemyskie. – 1995. – Nr 27. – 5 lipca.